

I n t e r v j u u

- - - - -

Mati Erelt

Mati Erelt, keeleteadlane, Tartu ülikooli emeriitprofessor.

Sündinud 12. märtsil 1941 Tallinnas. Erialalt filoloog, aastail 1961–1965 õppinud Tartu ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonnas eesti filoloogiat, kitsamaks erialaks strukturaal- ja matemaatiline lingvistika, 1966–1969 samas aspirant matemaatilise lingvistika alal. Töötanud 1969–1991 keele ja kirjanduse instituudis bibliograafi, noorem- ja vanemteaduri ning 1983–1991 sektori-juhatajana. 1991–1995 Helsingi ülikooli külalisprofessor, 1995–2006 Tartu ülikooli eesti keele professor.

Aastast 1971 filoloogiakandidaat väitekirjaga „Komparatiivse adjektiiviga laused eesti keeles”, filoloogiadoktor 1982 väitekirjaga „Eesti adjektiivisüntaks”.

Mati Erelti peamised uurimisalad on eesti süntaks ja kirjakeele grammatika. Ta on paljude eesti keele grammatika alaste raamatute autor, nt „Eesti adjektiivide süntaks. Gradatsioon” (1977), „Eesti lihtlause probleeme” (1979), „Predikatiivne adjektiiv” (1979), „Adjektiivatribuut eesti keeles” (1989), „Eesti adjektiivisüntaks. Gradatsioon” (1986), „Sekundaartarindid eesti keeles” (1987), „Lause õigekeelsus” (2006). Lisaks on M. Erelt akadeemilise „Eesti keele grammatika” (II osa 1993, I osa 1995) peatoimetaja ja kaasautor, sõnastike „Virolais-suomalainen kielitieteen sanasto” (1992), „Eesti-soome keeleteaduse sõnastik” (1992) ja „Eesti-inglise keeleteaduse sõnastik” (2003) ning „Eesti keele käsiraamatu” (1. tr. 1997) kaasautor. Ta oli aastail 1997–2006 Emakeele Seltsi esimees ja seltsi aastaraamatu peatoimetaja. 1992 avaldas M. Erelt (kaasautor Silvi Vare) „Eesti keele õpiku XI klassile”.

M. Erelt tegutseb mitmes teadusnõukogus. 1995 sai ta Eesti Vabariigi teaduspreemia.

Mati ja Tiiu Ereli. Pekka Ereli foto.

Sageli tavatsetakse erialavaliku mõjutajatena nimetada kooliõhustikku ja aineõpetajat. Kas Tallinna 20. keskkoolil on mingi osa Sinu edasises tegevuses?

- Arvan, et mitte. Tallinna 20. keskkool oli hea kool ja ka emakeeleõpetajad olid head, aga tahtmist ülikooli eesti filoloogiat õppima minna mul küll ei tekkinud. Mind huvitasid pigem matemaatika ja füüsika kui filoloogia.

Pärast keskkooli õppisid kaks aastat Tallinna polütehnilise instituudi mehaanikateaduskonnas. Millega filoloogia inseneriteaduse seljatas?

- Õppisin Tallinna polütehnilises instituudis täppismehaanikat. Ma ei kahetse sugugi neid aastaid, sest algul õpiti põhiliselt teoreetilisi aineid, mis mind huvitasid. Kui asi läks liiga tehniliseks, siis mingil hetkel sai isu otsa. Kuigi päris tehnikavõõras inimene pole ma kunagi olnud, mul on isegi lukksepa ja elektriiku kvalifikatsioon, sest TPIs õppides tuli päeval mõõduriistade tehases tööl käia. Ega ma päris hästi ei oskagi öelda, millest see filoloogiahuvi tekkis. Sattusin kokku filoloogiast, eriti muidugi kirjandusest innustunud inimestega ja eks

nad oskasid selle huvi kuidagimoodi mullegi edasi anda. Pärast kaht TPIs oldud aastat otsustasin Tartu ülikooli eesti filoloogiasse üle minna. Õnneks ei pidanud enam sisseastumiseksameid tegema, vaid mind võeti kohe teisele kursusele. Esimese aasta arvestused ja eksamid tuli muidugi järele teha.

Sinu valikute hulka ülikoolis kuulus ka strukturaalne lingvistika. Ehk seletad lugejale lühidalt, mis on strukturaalne lingvistika?

- Õppisime koos Haldur Õimuga Huno Rätsepa juhendusel eriprogrammi alusel strukturaalset ja matemaatilist lingvistikat. Strukturaalne lingvistika on 1920.–1930. aastatel kujunenud suund keeleteaduses, mis (eriti F. de Saussure'i õpetust järgides) käsitles keelt abstraktse, ajast ja tegelikust kasutusest abstraheeritud märgisüsteemina. Strukturalistide täpsust taotlev lähenemine võimaldas keelesüsteemi kirjeldamisel rakendada matemaatilisi meetodeid, nt hulgateooriat. Seesugust lingvistikat nimetati matemaatiliseks lingvistikaks. Nõukogude Liidus hakkas strukturalism levima ühiskondliku „sula” ajal 1950. aastate lõpus. Huno Rätsep hakkas ülikoolis strukturaallingvistika loenguid pidama juba 1960. aastate algul. Rätsepa ümber kogunes rühm nooremaid õppejõude, aspirante ja üliõpilasi, kes uusi meetodeid usinasti rakendada püüdsid. Meie Haldur Õimuga päris puhta strukturaallingvistikaga eriti tegelda ei saanudki. Meie õppimise ajal läks moodi hoopis strukturaalse lingvistika dünaamiline edasiarendus – Noam Chomsky generatiivne grammatika. Tegelesime eelkõige sellega.

Millist osa on Sinu jaoks etendanud GGG?

- Kuna generatiivgrammatika oli moes, siis Rätsepa rühm võttiski endale nimeks GGG ehk generatiivgrammatika grupp. GGG pidas arutelukoosolekuid, korraldas aastakoosolekuid, andis välja uurimuste sarju „Keel ja struktuur” ning „Keele modelleerimise probleeme”. GGG ühendas endas parimaid ja rühma koosistumised olid tõeliselt inspireerivad. Sellest rühmast kasvas välja uus, keelt teistmoodi käsitlev keeleteadlaste põlvkond. Professorid Tiit-Rein Viitso, Haldur Õim, Mati Hint ja Helle Metslang, samuti Mart Rimmel, Ülle Viks ja Reet Kasik on kõik endised GGG liikmed. Moodsa lingvistikaga tegeldi Eestis 1960. aastatest alates mujalgi. Tartus tegelesid sellega võõrfiloloogid, Tallinnas keele ja kirjanduse instituudi soome-ugri sektori teadurid. Aga uue põlvkonna kujundajaks oli just GGG.

Pärast Tartu ülikooli ja aspirantuuri sai Sinu töökohaks keele ja kirjanduse instituudi sõnaraamatute sektor? Mis ülesanded Sul sektoris olid?

- Mind võeti keele ja kirjanduse instituuti tööle 1969. aasta lõpus. Koostasid seletussõnaraamatut, nt suured verbid *olema* ja *panema*. Õnneks mitte kuigi kaua, vist aasta või kaks. Sain tööga küll hakkama, kuid ega see mulle eriti ei meeldinud. Sõnaraamat surub peale oma raamid ja koostajale jääb vähe mõtlemisvabadust. Pealegi on see kollektiivne töö ja üksik tegija ei paista teiste seast eriti välja. Nagu enamik noori inimesi soovisin minagi nähtavamalt jälge jätta. Olin saanud grammatikaalase ettevalmistuse ja tahtsin sellega ka instituudis tegelda. See võimalus mulle mõne aja pärast ka anti. Koos Mati Hindiga ajasime asja, et instituudi tööplaani võetaks eesti keele teadusliku grammatika koostamine. Sellist üldistavat teost oli väga vaja nii uurijatele kui ka õpetajatele. Instituudis oli küll juba palju aastaid tegutsenud Karl Mihkla juhtimisel süntaksirühm, mis 1974. aastal oli ilmutanud eesti keele süntaksi esimese osa „Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I”. See on väärt raamat ja kasutatav tänapäevalgi, kuid teoreetiliselt väga traditsiooniline ning käsitles ainult lihtlause süntaksit ja sedagi tõesti ainult põhijooniti. Vaja oli aga tänapäevast terviklikku grammatikat. 1970. aastate keskpaiku võetigi grammatika instituudi tööplaani ning selle tegemiseks moodustati terminoloogia- ja õigekeelsussektori sees grammatikarühm.

Räägi grammatikarühmast ja selle järglasest, Sinu juhitud grammatikasektorist. Mis grammatikutest tänaseks on saanud?

- Grammatikarühm moodustati terminoloogia- ja õigekeelsussektori sees 1975. aastal ning selle etteotsa valiti Henno Rajandi. Rajandi oli tugev teadlane ning väga hea juht. Rühma algkoosseisu kuulusid peale Rajandi Mati Hint, Ülle Viks, Helle Metslang ja mina. Hiljem lisandusid Silvi Vare, Peep Nemvalts, Krista Kerge, Kaja Tael, Toomas Help, Udo Uibo jmt. Osa jäi püsivamalt paigale, osa lahkus mõne aja pärast, kuid suhted jäid enamasti ikka püsima. Kohe algul leppisime kokku, et grammatika koostamisele peab eelnema uurimistöö periood ja alles seejärel, kui uurimusi on kogunenud küllalt palju, võib hakata grammatikat ennast koostama. Uurimistööde ilmutamiseks asutasime ka oma väljaande, mis kandis nimetust „Ars Grammatica”. Selles väljaandes ilmus üle kolmekümne töö (monograafiaid, kogumikke, preprinte) igast grammatika valdkonnast – süntaksist, morfoloogiast, sõnamoo-

dustusest, fonoloogiast. 1980. aastate alguseks olime publitseerinud juba üsna palju töid. Ja kuna mitmed meist olid saanud kaelast ära ka oma väitekirja (mina kaitsesin doktoriväitekirja „Eesti adjektiivide süntaks” 1981. a), siis arvati, et aeg on küps grammatika enda kallale asumiseks. Selleks ajaks aga oli Rajandil huvi grammatikatöö vastu juba tugevasti langenud ning ta ei olnud nõus grammatika enda koostamist enam juhtima. See kohustus langes minu peale. Grammatika koostamine algas 1983. aastal. Grammatikatöö kaalu arvestades nimetati ka terminoloogia- ja õigekeelsusektor ümber grammatikasektoriks. Koostamise korraldamine ei olnud sugugi kerge, sest kõigi osade jaoks polnud tegijaid. Suurde hätta jäime morfoloogia ja fonoloogiaga, sest Mati Hint oli läinud üsna pea pärast grammatikarühma moodustamist Tallinna pedagoogilisse instituuti õppejõuks ning hiljem teda grammatika koostamisse kaasa tõmmata ei õnnestunud. Seda tööd ei hakanud tegema ka Ülle Viks. Õnneks aitas osaliselt hädast välja Kristiina Ross, kes suutis lühikese aja jooksul morfoloogia nüanssidesse sisse elada ning Ülle Viksi ja Toomas Helbi seisukohtadele tuginedes grammatika morfoloogiaosa valmis kirjutada. Fonoloogia aga jäigi omaette osana grammatikast välja. Ei suutnud foneetikat-fonoloogiat grammatika jaoks koostada ka meie kuulsusrikas foneetikute seltskond. Vaatamata takistustele saime grammatika 1980. aastate lõpuks koostatud. Üsna palju aega võttis toimetamine ja trükiks ettevalmistus, mistõttu grammatika II osa ilmus alles 1993. aastal, I osa koguni 1995.

Grammatikarühma liikmeks olemine ja grammatika koostamine on nii mulle kui ka teistele rühma liikmetele olnud üks kasulik ja meeldiv etapp elus. Enamik grammatikuid on olnud edukad mujalgi. Mati Hint ja Helle Metslang kaitsesid Soomes doktorikraadi ning töötasid mõlemad Tallinna ülikooli professorina. Helle Metslang on praegu Helsingi ülikooli külalisprofessor, kuid äsja valitud Tartu ülikooli eesti keele professoriks. Peep Nemvalts kaitses Uppsala ülikoolis doktorikraadi, töötas Uppsala ja Stockholmi ülikoolis ning on praegu Tallinna ülikoolis. Krista Kerge kaitses samuti doktorikraadi ning on Tallinna ülikooli dotsent. Kaja Taelast sai diplomaat, muu hulgas oli ta Eesti suursaadik Suurbritannias. Ja nii edasi. 1990. aastatel kuivas grammatikarühm üsna kokku, ehkki olemast lakanud pole ta kunagi. Praegu töötab seal paar perspektiivikat noort uurijat ja võib-olla tuleb ka uus tõusuperiood.

Kus ja millal said esimesed õppejõuristsed?

- Need sain Tallinna pedagoogilises instituudis 1980. aastate lõpus, kui Jaan Õispuu kutsus mind sinna lauseõpetust lugema. Tegin seda instituuditöö kõrvalt, nagu paljud teised EKI teadurid on teinud. Aga põhitööks sai õppejõutöö mulle alates 1991. aastast, kui mind kutsuti Helsingi ülikooli eesti keele külalisprofessoriks.

Mida andsid Sulle Helsingi ülikoolis külalisprofessorina töötatud aastad?

- Olin Soomes neli aastat ja pidasin mitmesuguseid loengukursusi. See oli väga hariv tegevus. Aga õppejõu töö on üldse üks pidev enese-täiendamine, olgu Soomes või Eestis. Soome andis võimaluse suhelda oma eriala väljapaistvate teadlastega ning töötada Helsingi ülikooli suurepärares teadusraamatukogudes.

Pärast Soomest naasmist sai Sinust tosinaks aastaks Tartu ülikooli eesti keele professor. Tutvusta lühidalt eesti keele õppetooli uurimissuundi.

- Tartu ülikooli eesti keele õppetool on alati olnud tugev teaduskeskus. Püüdsin seda sellena hoida ka uue aja muutlikes oludes. Üks eesti keele õppetooli tugevamaid alasid – vana kirjakeele uurimine – kippus 1990. aastate algul selgete sihtide puudumise tõttu natuke soikuma. Asja tundvad inimesed olid aga olemas, perspektiivikaid noori leidus ka. Moodustasime töörühma, mis hakkas koostama vana kirjakeele tekstikorpust (õigemini tekstikorpusi) ja selle põhjal tegema sõnavara- ja grammatikauurimusi kaugema eesmärgiga jõuda kunagi vana kirjakeele sõnaraamatu ja grammatikani. Juba aastaid on see olnud väga edukalt töötav uurimisrühm.

Teine suund on eesti kirjakeele grammatika, eriti morfosüntaksi ja süntaksi uurimine. EKG võttis tegelikult kokku ühe suure etapi eesti keele grammatika uurimises. See on eesti keele keskne deskriptiivne grammatikauurimine. Praeguses uurimises domineerib see, mida on tavaks nimetada tüpoloogiliseks lähenemiseks konkreetse keele kirjeldamisele. Lihtsalt öeldes tähendab see seda, et konkreetse keele kirjelduses võetakse maksimaalselt arvesse paljude keelte võrdlemise teel avastatud seaduspärasusi ning püütakse nähtusi kirjeldada nii, et see oleks mõistetav ka teiste keelte uurijatele. Selle suunaga olen püüdnud tegelda ma ise koos kolleegide ja doktorantidega.

Eesti keele õppetooli kolmas uurimissuund on tekstianalüüs, mida juhib dotsent Reet Kasik. Väga heal rahvusvahelisel tasemel on

meie osakonnas muidugi murdeuurimine, aga see pole kuulunud mitte mingil määral minu mõjusfääri, vaid on professor Karl Pajusalu ja tema juhitava eesti keele ajaloo ja murrete õpetooli asi.

Juhtisid 1997. aastast alates tervelt üheksa aastat Emakeele Seltsi. Mis on seltsi suurimad kordaminekud ja ebaõnnestumised?

- Vahetult pärast iseseisvumist oli seltsil identifitseerimiskriisi. Mõned arutlesid koguni selle üle, kas seltsil üldse tasub edasi eksisteerida. Meie aastaraamatki ei ilmunud tervelt seitse aastat. Ma arvan, et suurim kordaminek on olnud see, et selts sai mõõnast üle ja jäi püsima. 1998. aastast alates hakkas Emakeele Seltsi aastaraamat taas regulaarselt ilmuma ja on kujunenud rahvusvaheliselt arvestatavaks teadusväljaandeks. Kordaminek on ka käesoleva, laiale lugejaskonnale mõeldud ajakirja loomine. Hakkasime Oma Keelt välja andma 2000. aastal ja seni on meil õnnestunud Haridus- ja Teadusministeeriumi toel igal aastal kaks numbrit ilmutada. Selts on osalenud mitme olulise teadusprojekti täitmises. Kui koostati eesti keele arendamise strateegiat, siis korraldati Emakeele Seltsi kaudu eesti keele ning selle uurimise ja korraldamise seisundi uuringuid. Uueks suunaks Emakeele Seltsi töös on väliskeelepäevade korraldamine. Oleme neid korraldanud nii idas kui ka läänes elavatele eestlastele. Seltsi traditsiooniline tegevus, kõnekoosolekud, keelepäevad jm on jätkunud, ehkki pisut väiksemas mahus kui Vene ajal. See on ka mõistetav, sest enne vabanemist pidi Emakeele Selts tegutsema ka nende seltside eest, mida võimud tegutseda ei lasknud. Tänapäeval on ju ka puht keeleseltse õige mitu: Emakeeleõpetajate Selts, Johannes Aaviku Selts, Keelekaitse Ühing, Eesti Terminoloogia Ühing.

1990. aastatel korraldas ajakiri Keel ja Kirjandus mõttevahetuse „Eesti filoloogia teelahkmed”. Kas eesti filoloogia on endiselt teelahkmed?

- Minu meelest mitte. Ma ei taha ega oskagi midagi öelda eesti filoloogia kohta tervikuna, aga keeleteadus on rasked aastad edukalt üle elanud. Eesti keele instituut on alles ja nii seal kui ka ülikoolides käib teadustöö. Raha on alati vähe, aga viletsusest on asi kaugel. Natuke muretsema paneb küll see, et praegune teadushindamine, mille põhjal raha jagatakse, peab kõige olulisemaks kriteeriumiks publitseerimist rahvusvahelistes väljaannetes, sisu ja olulisus Eestile on teisejärgulised. Rahvusvaheline nähtavus on kindlasti oluline kriteerium, aga nähtavus Eestis peaks jääma võrdväärseks selle kõrval. Muidu tekivad „punk-

-----

tikogujad”, kes publitseerivad eesti lingvistika seisukohast marginaalseid kirjutisi, millest siin pole mingit kasu ja mida välismaal nagunii ei loeta. Selline teadushindamine pärsib ka suurte kollektiivuurimuste tegemist. Näiteks murdegrammatika oleks tänapäeva teadusbürokraadi jaoks suure tõenäosusega kõrvalprodukt, samal ajal kui grammatika koostamise kõrval kirjutatud artiklid oleksid põhiprodukt ja rahastuse tegelik alus.

Lõpetuseks traditsiooniline küsimus: Sinu praegused ja lähituleviku tööd-tegemised?

- Kui kirjatööd silmas pidada, siis olen viimase kümne või pisut rohkema aasta jooksul püüdnud rööbiti tegelda uurimise ja „rahva-valgustusega”. Ma arvan, et need tegevused toetavad teineteist, nii nagu toetavad teineteist ka uurimine ja õpetamine. Uurinud olen ikka kõige rohkem eesti keele lauseehitust ja eks ma püüan ka edaspidi sellest üht-teist kirjutada. Mis sellesse teise poolde puutub, siis avaldasin aastavahetusel õpiku-käsiraamatu „Lause õigekeelsus” ning äsja sai valmis Reet Kasiku ja Tiiu Ereltiga kahasse kirjutatud „Eesti keele väljendusõpik kõrgkoolidele”. Praegu teeme Tiiu Erelti ja Kristiina Rossiga viimaseid täiendusi „Eesti keele käsiraamatu” uusversioonile, mis loodetavasti ilmub käesoleva aasta jooksul. Seda rahvakirjandust on olnud korraga ehk liiga paljugi, seetõttu nähtavasti tegelen mõnda aega ainult uurimistööga. Olen alates möödunud sügisest õppetööst ja enamikust ühiskondlikest ametitest lahti, nii et sellisteks töödeks jääb rohkem aega.

Küsitlenud
Jaan Õispuu